

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.14390631>

Accepted: 10.12.2024

Din – Siyaset İlişkileri Açısından Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Geçiş Süreci (1808 – 1983) *

The Transition Process From The Ottoman Empire To The Republic Of Türkiye In Terms Of Religion-Politics Relations (1808 – 1983)

Hüseyin KILINÇ

İstanbul Gelişim Üniversitesi

h.kilinc@sepiciler.com.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9226-1657>

Özet

Modernizm, siyasal anlamda Orta Çağ Avrupa’sında ortaya çıkan ve son dört yüzyılda hâkim dünya görüşü ve yaşam biçiminin günümüze kadar üretilen ideolojilerden beslenerek gelmiş olan bir üst ideolojidir. Hristiyan olmayan toplumlar ve İslam toplumları da Modernizmi ithal etmişlerdir.

Osmanlı modernleşmesi; hem iç hem de dış etkenlerle, toplumsal, siyasal, askeri, eğitim ve ekonomik değişim süreçlerinin tamamına etki eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 18. yüzyıllarda başlayan, 20.yüzyılın başlarına kadar ve sonrasında da devam eden modernizasyon çalışmaları devlet kurumlarının, bireylerin ve yönetim sisteminin değişmesini de içeren ve kaynağını batı modernitesinden alan yenilikleri, değişim süreçlerini kapsamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun bir mirası olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve toplumunun da, modern dünya devrimlerinden nasibini fazlasıyla aldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1946 yılına kadar olan süreçte tek partili bir dönem yaşanmıştır. Tek partili dönemdeki modernizasyon çalışmaları daha çok köktenci ve temel devrimlerin yapıldığı bir dönem olarak kabul edilebilir. 1950’li yıllarla birlikte uygulama aşamasına geçtiğimiz çok partili yaşamla birlikte demokrasi tartışmaları; bu zamana kadar olan süreçteki modernleşme karakterlerinde de bir değişikliğe sebebiyet verdiği gibi, aynı zamanda bu zamana kadar siyaseten dışlanan ‘dini’ de siyasetin merkezine taşınması açısından bir genişleme sağlanmıştır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Modernleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti, Din-Devlet İlişkisi, Laiklik.

Abstract

Modernism is a super-ideology that emerged in medieval Europe and has been nourished by the ideologies produced until today as the dominant worldview and lifestyle in the last four centuries. Non-Christian societies and Islamic societies have also imported Modernism.

*Bu makale, Hüseyin KILINÇ’ın İstanbul, 2024 tarihli “Turgut Özal Dönemi Din - Siyaset İlişkileri (1983 – 1993)” adlı Doktora Tezi, faydalanılarak hazırlanmıştır.

Ottoman modernization emerges as a phenomenon that affects all social, political, military, educational and economic change processes with both internal and external factors. Modernization efforts that started in the 18th century and continued until the beginning of the 20th century and afterwards include innovations and change processes that include changes in state institutions, individuals and the administrative system and that take their source from Western modernity.

It is seen that the Republic of Türkiye and its society, which is a legacy of the Ottoman Empire, have also had their share of modern world revolutions. A single-party period was experienced from the first years of the Republic to 1946. Modernization efforts during the single-party period can be considered as a period in which more radical and fundamental revolutions were made. With the multi-party life that we entered the implementation phase with the 1950s, democracy discussions; It can be said that just as the modernization process up until this time has caused a change in their character, an expansion has also been achieved in terms of bringing the 'religion', which had been excluded from politics up until this time, to the centre of politics.

Keywords: Ottoman Modernization, Republic of Türkiye, Religion-State Relations, Secularism.

GİRİŞ

Modernizm, son dört yüzyılda hâkim dünya görüşü ve yaşam biçiminin günümüze kadar üretilen ideolojilerden beslenerek gelmiş olan bir üst ideolojidir. Orta Çağ Avrupa Devletleri'nin ve toplumlarının siyaset ve din anlayışından kaynaklı yaşadığı karanlık Avrupa şartlarının neticesinde bir çıkış yolu olarak o dönemdeki düşünür, aydın ve bilim insanının bulduğu batı medeniyetinin adıdır. 17.yy Avrupa'sında Hristiyanlık dininin ve kilisenin, siyasal egemenliğin meşrutiyetini de belirleyecek kadar gücü elinde bulundurması ve skolastik düşünce uygulamaları neticesinde din dışı bir yol bulunmaya çalışılmıştır. Dini siyasetten dışlayan veya sınırlayan, dinin siyasetten ayrılması gerektiğini savunan modernizm, hayatın her aşamasının kapsayan, etkileyen yeni bir modern yaşam biçimi ortaya çıkarmıştır. Savunulan modern dünya görüşü ile din ya kontrol altına alınmış ya da siyasi olarak sınırlandırılmış toplumsal bir olgu olarak konumlandırılmıştır. Artık dinin siyaseti belirleme ve siyasi egemenliğe yön verme gibi işlevinin bittiği iddia edilmiştir (Giddens, 1994).

Avrupalı aydınlar ve bilim insanları, pozitivist düşünce çerçevesinde başta siyaset ve sanayi alanları olmak üzere, şehirleşme, teknoloji, kültür ve sanat gibi hemen hemen her alanda yapılan Reform ve Rönesans devrimlerini başlatmışlardır (Çiğdem, 1997). Elde ettikleri teknik ilerlemeler neticesinde güç kazanmışlar, gelişmişler, dünya toplumlarına hâkimiyet ve bir sömürü düzeni kurmuşlardır. İnsanları ve toplumları materyalist bir bakış açısıyla dönüştürmeyi hedefleyen modernizasyon akımı diğer dünya ülkelerine de ihraç edilmeye çalışılmıştır. Ama yaşanan tecrübeler ve gelinen noktada Modern dünya görüşü insanlığa huzur ve adalet getirememiştir. Başta Avrupa ve Amerika ülkeleri olmak üzere toplumları ve insanları buhrana, inançsızlığa, ateizme, maddi bir dünyaya, vicdansızlığa ve egoizme sürüklemiştir. Modernizmin ve uygulamalarının ileri düzeyde olduğu ülkelerde yaşayan insanlarda bir ruhsuzluk, bir donukluk ve insanilikten uzak bir duruş sergilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca gösteriş (Show off) üzerine kurulu, sayılarla ifade

edilen rekabete dayalı bir yaşam biçimi ile zirve yapmış bir bireyselleşme söz konusudur ve ayrıca aile kavramının da yok olduğunu görmek mümkündür.

Hristiyan olmayan diğer toplumlar ve İslam toplumları da Modernizmi ithal etmişlerdir. Kendi inanç alt yapıları ile uyuşmayan ve tarihsel, siyasal, sosyolojik dinsel geçmişleri bir olmayan doğu toplumları, siyasi iradelerin modernizasyon uygulamaları nedeniyle din-siyaset ilişkileri alanlarında ciddi sıkıntılar yaşamışlardır ve de yaşamaya devam etmektedirler. Bunun nedeni, İslam siyasi geleneğinde ve temelinde din-siyaset birlikteliğinin olmasıdır. İslam toplumlarının çıkış yolunun şu şekilde olacağı düşünülmektedir: Kendi siyasal, sosyal-tarihsel gerçekliğimize ilişkin kendi kuramsal ve felsefi bakış tarzımızı oluşturmak ve kendi sosyal-tarihsel gerçekliğe bakışımızı etkileyen kuramları/kavramları sorgusuzca kullanıp yararlanmak yerine eleştirel bir tutum takınarak anlamak olmalıdır. Ancak böyle bir tutum doğrultusunda, felsefe ve bilim tüketicisi olmaktan çıkıp, bilim ve kültür alanında üretici/yaratıcı olmaya başlayabiliriz. Bu bakımdan benmerkezci batıcı ve batılı hegemonyayı yeniden üreten bilgi anlayışının ciddi bir şekilde Batı dışı dünyada sorgulanması gerekmektedir. Müslüman toplumumuzun yükselişi ve başarısı ancak kendi kökenimize, geçmiş tarihimize uygun düşünsel ve siyasi bir yol bulunmasıyla olacaktır (Durgun, 2018).

Siyasal sistemlerin ve uygulanan politikaların, bir ülkenin veya toplumun gelişim ve sosyal huzurunun temininde ve sürdürülmesinde en önemli unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu standardın en önemli kriterinin ise din – siyaset ilişkileri ve özgürlükler alanındaki denge olduğu tespit edilmiştir. Din - siyaset ilişkileri ve özgürlükler dengesini sağlayan ülkeler başarılı olmuş gelişmiş ülkelerdir. Özgürlüklerin sınırının belirlenmesinde hem çağın gerektirdiği durumlar - dünyadaki siyasi, ekonomik ve konjoktürel gelişmeler - söz konusu olduğu gibi belirlenen siyasal sistemin uygulanacağı toplumun sosyolojik yapısının da çok önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki siyasal sistemin uygulamasında iş başındaki siyasal liderin ortaya koyduğu siyasi iradenin de payı olduğu unutulmamalıdır.

Osmanlı Modernleşmesi

Osmanlı modernleşmesi; hem iç hem de dış etkenlerle, toplumsal, siyasal, askeri, eğitim ve ekonomik değişim süreçlerinin tamamına etki eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 18. yüzyıllarda başlayan, 20.yüzyılın başlarına kadar devam eden modernizasyon çalışmaları devlet kurumlarının, bireylerin ve yönetim sisteminin değişmesini de içeren ve kaynağını batı modernitesinden alan yenilikleri, değişim süreçlerini kapsamaktadır (Berkes, 2002).

Türk siyasi tarihinde, çok partili dönem öncesi ve sonraki dönemlere bakıldığında; ülkemizin modernleşme sürecinde ortaya çıkan önemli bir özelliği ilk kez Müslüman halklar arasında modernliği Avrupa kisvesi altında devlet politikası olarak seçilmiş olmasıdır. Birinci Meşrutiyet dönemi, onu izleyen bir ara rejim, ardından ikinci Meşrutiyet, sonrasında savaşlarla yoğrulu bir ara rejim daha ve onu takiben imparatorluğun tasfiyesi; sonra Cumhuriyet ve onun tek parti dönemi ve nihayet çok partili siyasi hayata geçiş süreçleri yaşanmıştır (Durgun, 2018).

Osmanlının en temel iki karakteristik özelliği vardır. Bunlardan birisi, çok uluslu bir yapıda olması, ikincisi ise dini referans alan bir din-siyaset ilişkilerinin mevcut olmasıdır. Osmanlı'nın millet sistemi ile çatısı kurulmuş bir yönetim şekline sahip olduğu görülmektedir. Farklı dinlere sahip milletler de kendi iç ilişkilerinde dinlerini baz alan bir hukuk sistemini kullanmışlardır. Modernite de ise Osmanlının sahip olduğu bu iki temel özelliğin tam tersine, din ve siyaset ilişkilerini birbirinden ayırarak ulus temelli bir dünya görüşünü ortaya koymaktadır. Osmanlının son dönemi modernleşme düzenlemelerinin aynı zamanda din-siyaset ilişkilerinin giderek birbirinden ayrılması yönünde geliştiği görülmektedir.

Tanzimat'tan önceki modernleşme hareketlerinin karakteri, Batıya yönelme ve Batıyı model alma şeklinde açıklanabilir. Osmanlı Devleti modernleşmesi, ilk önce askeri alanda yapılan yeni uygulamalarla baş göstermiştir denilebilir. Yenileşme sürecinin ilk hükümdarı vasfını taşıyan III. Selim (1789- 1807), on sekizinci yüzyılın en önemli reformcusu olarak mütalaa edilir. Ancak o dönemdeki Saray yaşamına bakıldığında batılı tarz yaşamın çok daha erken bir zamanda Saray dan başlamak üzere topluma yayıldığını da görmek mümkündür. Bu yenilik hareketleri muhtevasında, askerlik alanındaki yenilikler için alınan metotlar eğitim ve öğretim için de yürütülmüştür. Bu doğrultuda, çeşitli askeri okullar kurulmuş, Türkçe' ye tercüme hareketleri başlamıştır (Mardin, 1996).

Siyasi anlamda, Batılılaşma adına Osmanlıda ilk olarak 29 Eylül 1808'de Sened-i İttifak'ın ilan edilmesiyle devlet yönetiminde kısıtlamalar getirilmiştir. II. Mahmut tarafından imzalanan bu senet Osmanlıda anayasal süreci başlatmış oldu. Aynı zamanda Tanzimat Fermanının da hazırlayıcısı olduğu söylenebilir (Mardin, 1996).

Tanzimat Fermanı diğer bir adıyla Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 3 Kasım 1839'da ilan edilmesiyle başlayıp I. Meşrutiyet (1876)'in ilanına kadar geçen ve "Tanzimat Dönemi" diye isimlendirilen siyasi, sosyal, askeri ve kültürel alanlarda Batı'nın örnek alınarak, kötü gidişatı önlemek arzusuyla geniş ıslahatların yapıldığı bir dönemi başlatan tarihi bir belgedir. Bu anlamda Tanzimat, askeri ve teknik olarak başlayan batılılaşmanın siyasi-hukuki bir şekil alması demektir. Tanzimat'la birlikte ileride 1923'te kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti demokrasi hareketinin ilk adımı atılmış oluyordu. Ayrıca devletin haklar kaynağı olan dininin sistemine, belirleyiciliğine ve etkisine son verilmemiş, bu sistemin yanında Batı'nın laik sistemi değer kazanmaya başlamıştır. Osmanlının bu dönemde din – siyaset ilişkilerini artık modernite anlamında uyarlanmaya başladığı görülmektedir (Aydın, 1993).

Yeniliklerde ikinci önemli adımı olarak Islahat Fermanı (1856) ilan edilmiştir. Bu anlamda Islahat Fermanı, o zamana kadar "millet-i hâkime" olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu alarak, din farkı gözetmeksizin bir "Osmanlı" vatandaşlığı kurma çalışması olarak zikredilebilir. Bunların bir yansıması olarak din, on dokuzuncu yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda eski kisvesini kaybederek bir "ideolojik" eksen kazanmış ve kitlelerin katılmasıyla ilgili yönü her zamankinden daha önemli olmaya başlamıştır. Dinin, siyaseti belirlemedeki bu anlam kayması hem devlet kurumlarının yeniden şekillenmesine hem de toplumsal yaşamın her alanında görülmesine neden olmuştur (Mardin, 1991). Daha sonraki yıllarda 1876'da, II. Abdülhamit, Kanun-i Esasi'yi ilan

etmiştir. Böylece I. Meşrutiyet başlamış oldu. 1876 Anayasası, Türkiye'nin modern politik sistemlerinin resmi başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1876 Anayasası, padişahın merkezi konumuna sadık kalmakla birlikte, karar mekanizması katılım ve uzlaşmaya da yer veren Meclis-i Mebusan olmuştur (Karpaz, 2011).

II. Abdülhamit rejimine karşı Avrupa'dan yürütülen muhalefet hareketi güçlenmeye başlamış, 1905'ten sonra ki örgütsel faaliyetler neticesine 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra seçimler yapılarak 1908'de Meclis-i Mebusan açılmış ve hükümete geniş yetkiler verilerek Padişahın hükümete müdahale yetkisi ortadan kaldırılmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini, siyasi bir parti olarak örgütleyerek meclis üzerinde otorite haline gelmişlerdir (Zürcher 2005). Bununla birlikte Jön Türk Devrimi, Türkçülüğü temel alan bir ulusalcılık anlayışı ortaya koyduğu görülmektedir. Böylece, modernitenin etki alanına belirgin bir şekilde 18.yüzyılın sonlarında girmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, 20.yüzyılın başlarında bir ulus devlet olarak kendisini göstermiştir (Georgeon, 2006).

Türkiye Cumhuriyet Modernleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir mirası olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Müslüman Türk toplumu, Modern dünya devrimlerinden nasibini fazlasıyla aldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1946 yılına kadar olan süreçte tek partili bir dönem yaşanmıştır. Tek partili dönemdeki modernizasyon çalışmaları daha çok köktenci ve temel devrimlerin yapıldığı bir dönem olarak kabul edilebilir (Tuncer, 2020). Burada temel amaç modern bir Türkiye devleti oluşturmaktır. Bu dönemde amacın sadece devletin değil, aynı zamanda toplumun da laikleştirilmesi yönünde olduğu görülmektedir (Gözaydın, 2020). 1950'li yıllarla birlikte uygulama aşamasına geçtiğimiz çok partili yaşama birlikte demokrasi tartışmaları; bu zamana kadar olan süreçteki modernleşme karakterlerinde de bir değişikliğe sebebiyet verdiği gibi, aynı zamanda bu zamana kadar siyaseten dışlanan 'dini' de siyasetin merkezine taşıması açısından bir genişleme sağlanmıştır (Durgun, 2017).

Din ile ilişkisi açısından DP, İslam'ı kontrol ederek laiklik yoluyla modernleşme taahhüdünü sürdürmüştür. Çünkü hem CHP hem de DP meşrutiyetini Kemalizm'den almaktaydı. Bununla birlikte, güvenli bir şekilde kültürel olarak kabul edilen ve devlet sistemine bir meydan okuma olmayan alanlarda İslam'ın bir miktar önünün açılmasına izin verilmiştir. DP, yararlı olduğunda dini, devletin bir aracı olarak kullanmaya da istekliydі. Adnan Menderes (1950-1960 arası Başbakan) liderliğinde, kültürel ve siyasi İslam'ın yeniden canlanmasının kapısı aralandı (Yavuz, 2003). Menderes'in politikaları, Arapça'yı resmi ibadet dili olarak yeniden tesis etti ve İmam Hatip okullarının genişletilmesini destekledi. Adnan Menderes döneminde yukarıda belirtilen bakış açısı çerçevesinde din-siyaset ilişkileri alanına dair aşağıdaki düzenlemelerin yapıldığı söylenebilir:

Adnan Menderes 1931, 1935, 1939 ve 1943 yıllarında yapılan Türkiye genel seçimlerinde toplam dört kez CHP Aydın Milletvekili olarak mecliste görev almış ve 1945'te CHP'den ihraç edilmiş bir siyasi geçmişe sahiptir. Menderes döneminden hemen önce yasalaşan, tek parti döneminin son

başbakanı ve ilahiyat profesörü olan M. Şemseddin Günaltay döneminde, 10 Haziran 1949 tarihinde yeni şekliyle kanunlaştırılan 163.Madde ile din ve siyaset ilişkileri alanındaki daha önceki yasaların kapsamının genişletildiği görülmektedir (Kılınç, 2023). Genişletilmesinin en önemli gerekçesi ise, 5 Şubat 1937 yılında Anayasaya giren laiklik maddesidir. Buna göre, laikliğe aykırılık gerekçesiyle her türlü dini özgürlüğün önüne set çekildiği gibi, bu alanda propaganda yapanlar da bu madde kapsamına alınarak yargılanmışlardır. 25 Temmuz 1951 tarih ve 5816 sayılı “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun” çıkartılmıştır. Diğer taraftan, DP zamanında Arapça ezanın kabulü, Eyüp Sultan Türbesi’nin açılması gibi uygulamalar, Demokrat Parti’yi “İslam kurtaran parti” olarak nitelendirilmesi için yeterli sayılmıştır (Tarhanlı, 1993). Yüksek İslam Enstitülerinin açılmasına karar verilmiştir. Ankara Radyosu’nda bir ahlak saati tesis edilmiştir. İslam dininin resmi devlet dini olması için yapılan yasa teklifi Meclis’te görüşülememiştir. DP Samsun milletvekilinin Samsun’da yayınlanan Büyük Cihad gazetesinin 3 Ekim 1952 tarihli sayısında çıkan “Milletin Atatürk İnkılabına Medyun Bulunduğu İddiası Asla Doğru Değildir” başlığını taşıyan yazısından ötürü 9 Aralık 1952 tarihinde DP’den ihracına karar verilmiştir. Said-i Nursi aleyhine 23 Aralık 1952’de Samsun Ağır Ceza Mahkemesi’nde dava açılmıştır. İslamcı görüşlü bir takım yayınlar durdurulmuştur. Bu anlamda, Büyük Doğu Dergisi’nin başyazarı Necip Fazıl Kısakürek Aralık 1952 de dergide yayınladığı ve Toplu Basın Mahkemesi tarafından laikliğe aykırı bulunduğu bir yazısından dolayı 9 ay 12 günlük mahkûmiyete çaptırılmıştır. 23 Ocak 1953’te sağ muhafazakâr bir dernek olan Milliyetçiler Derneği kapatılmıştır. Sebülürreşad’ın başyazarı Eşref Edip (Fegan), dergide yayınlanan bir yazısından dolayı 5 Mart 1953’te beş ay hapse mahkûm edilmiştir.

Tüm bu gelişmeler yaşandığı bir süreçte, 7 Şubat 1953’te Ankara’da toplanan DP istişare Kongresi’nde Menderes bir konuşma yaparak, dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmasını önleyici bir kanunun gerekliliğine işaret etmiştir. Nitekim böyle bir yasa tasarısı hazırlandı ve 24 Temmuz 1953 tarihinde, siyasi veya kişisel nüfus veya çıkar sağlamak amacıyla dini veya dini hisleri yahut dince kutsal tanıtılan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne şekilde olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kişilerle, bu fiillere katılan derneklere yönelik cezai yaptırımların düzenlendiği 6187 sayılı “Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. 8 Temmuz 1953’ te faaliyetleri durdurulan Millet Partisi, 27 Ocak 1954’te kapatılmıştır. DP açısından “Millet Partisi” irticai bir parti olarak nitelendirilmekteydi. Bu durum ve tespitlerden sonra DP’nin özünde, CHP’nin laiklik anlayışına bağlı kaldığı söylenebilir (Sakallıoğlu 1996).

27 Mayıs 1960 askeri darbe sonrasında din – siyaset alanında sayılabilecek bir çok gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Bu gelişmelerin başında 1961 anayasasında din ve vicdan hürriyetini düzenlenen madde çokça tartışılması gelmektedir. Laikliğin içeriği konusunda Kemalist anlayış benimsenmiş, muhafazar kesim, din ve siyaset işlerinin kesin olarak birbirinden ayrıldığı klasik Batı laiklik anlayışını savunmuştur. Böylelikle bir yandan, Batı uygarlığını taklit için laikliği savunanlar, öte yandan Batı uygarlığının aktarılmasına karşı çıkmakla birlikte Batı türü laiklik düzeni gerçekleştirmeye çalışanlar “Baticılık” ta birleşmiş bir görüntü verdikleri anlaşılmaktadır. 1965 yılına gelindiğinde ise, dinsel kaynaklı istem ve eylemleri yaratan potansiyeli değerlendiren Adalet Partisi (AP) tek başına iktidara geldi. AP ve sonrasında ise din-siyaset ilişkileri anlamında

şu gelişmelerin olduğu görülmektedir:

Ekim 1967 de liselere de din dersi konuldu. 15 Nisan 1968 tarihinde, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir kız öğrencinin başörtüsü giymekte direnmesinden ötürü ilk üniversite boykotu yapıldı. 26 Ocak 1970'te Milli Nizam Partisi (MNP) kuruldu. MNP, Osmanlı'da batılılaşma hareketlerinin başlamasından sonra kısa dönemler dışında, hep muhalefette olan "İslamcılar" ın oluşturduğu önemli ilk siyasi örgüt olma özelliği ile büyük önem arz etmiştir. MNP'si din – siyaset alanındaki "İslamcı" özelliği nedeniyle olsa gerek ki, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından, 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararı ile kapatıldığı görülmektedir. Fakat yerine kurulan ve aynı çizgiyi sürdüren Milli Selamet Partisi (MSP), 1973 seçimlerinde üçüncü parti olarak yasama organında yer aldı ve CHP ile koalisyon ortaklığına girerek, 7 Şubat 1974 tarihinde Meclis'ten alınan güvenoyu sonucunda iktidar olmasına rağmen din -siyaset alanındaki uyuşmazlıklar sebebiyle ömrü fazla olmadı. Sonrasında "Milliyetçi Cephe" olarak adlandırılan hükümette de yer alan Necmettin Erbakan liderliğindeki MSP, 5 Haziran 1977'de yapılan erken seçim sonucunda 1973'e göre oylarını %4 oranında artırarak "II.Milliyetçi Cephe" hükümetinde yer aldı. Turgut Özal, 1977 genel seçimlerinde Millî Selamet Partisi'nden İzmir milletvekili adayı oldu; ancak seçilememiştir. Bu dönemde toplumsal huzursuzluk ve terör artmakta, ekonomi gittikçe kötüye gitmekteydi. Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta çıkan Alevi Sünni olaylarında 100'den fazla kişi ölmüştür. 6 Eylül 1980'de Konya'da düzenlenen bir mitingle teokratik düzene dayanan bir devlet kurmak amacına yönelik olarak değerlendirilen tavrın, 12 Eylül 1980 Askeri müdahalesine giden bir sebep olduğu ileri sürülmüştür (Ahmad, 1988). Askeri darbe sonrasında 1982 Anayasası "halk oylaması" na sunuldu ve %92 lik bir oy oranıyla kabul edildi. Aynı halk oylamasında, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve 1980 öncesi Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Kenan Evren cumhurbaşkanı olarak seçilmiş oldu. 1982 Anayasası'nın, dinsel konularda 1961 Anayasası'ndan farklı olarak getirdiği en önemli düzenleme, "Din ve Vicdan Hürriyeti" başlıklı 24.Maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "din kültürü ve ahlak öğretimi" nin, ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına katılmasıdır.

6 Kasım 1983 genel seçimi sonucunda Cumhurbaşkanı Kenan Evren, hükümet kurma görevini, oyların %45'ni almış olan Anavatan Partisi (ANAP) başkanı, İstanbul milletvekili Turgut Özal'a vermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1988). Islamic reassertion in Turkey. *Third World Quarterly*, 10(2), 750-769.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları
- Berkes, N. (2002). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. C.1. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Çiğdem, A. (1997). *Bir İmkân Olarak Modernite*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Durgun, Ş. (2017). Cumhuriyetçi Siyasetin Dönüşümü, A Kitap, Ankara.
- Durgun, Ş. (2018). Modernleşme ve Siyaset, A Kitap, Ankara.
- Georgeon, F. (2006). Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930). Çev. Ali Berktaç. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (1994). Modernliğin Sonuçları. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gözaydın, İ. (2020). Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi. İletişim Yayınları, s.9 – 374
- Karpat, K. (2011). Türk Siyasi Tarihi. Çev. Ceren Elitez. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılınç, H. (2023). The Adventure of Article 163 in Turkish Political Life, VIII. International Middle East Symposium, İstanbul Gelişim University, IGUSAM, TUBITAK, The Diplomacy Foundation, ODAP, TASCA and MOKHA on October 24-25-26, 2023, İstanbul, Türkiye
- Mardin, Ş. (1991). Türk Modernleşmesi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1996). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu. Çev. Mümtaz'er Türköne
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1996). Parameters and strategies of Islam–State interaction in Republican Turkey. International Journal of Middle East Studies, 28(2), 231-251.
- Tarhanlı, İ. (1993). Müslüman Toplum Laik Devlet, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Afa Yayınları, İstanbul, 1993
- Tuncer, F. F. (2020). Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinde kimlik ve Söylem: Süreklilik/Değişim, Cinius Yayınları, İstanbul
- Zürcher, E. J. (2005). Savaş, Devrim ve Uluslaşma (Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928). Çev. Ergun Aydoğdu. İstanbul: Bilgi Yayınları.